

Priedas Nr. II-6

II-6 Labiausiai pažeidžiamų gyventojų grupių socialinės atskirties sprendimo galimybių tyrimas

6.1. Socialinės atskirties grupių išskyrimas

LR SADM patvirtiname „Socialinės įtraukties didinimo 2014-2020 metų veiksmų plane“¹ 4 tikslu siekiama „Gerinti gyvenamosios aplinkos kokybę ir didinti viešųjų paslaugų prieinamumą“. Ketvirtu uždaviniu numatoma „didinti socialinių paslaugų prieinamumą socialiai pažeidžiamų grupių asmenims ir gerinti socialinio darbo su jais kokybę“. Analizuojant šio uždavinio priemonės galima išskirti tokias socialiai pažeidžiamų gyventojų grupes: šeimos auginančios ar globojančios neįgaliuosius namuose; neįgaliųjų šeimos, auginančios vaikus; šeimos turinčios socialinių problemų; vaikai; vaikai likę be tėvų globos; jaunimas; asmenys vartojantys narkotines ir psichotropines medžiagas; prekybos žmonėmis ir priverstinės prostitucijos aukos; benamiai; kiti socialinę atskirtį patiriantys asmenys; neįgalieji (neįgalieji sergantys epilepsija). Vis tik, atsižvelgiant į skurdo ir socialinės atskirties sampratą bei socialinių problemų apibrėžtį bei ekonomines ir socialines sąlygas Lietuvoje išskiriamos tokios pažeidžiamos grupės. Tai:

- Pajamų ir kitus materialinius nepriteklius patiriantys gyventojai arba kitaip žemiau ar arti santykinio skurdo ribos gyvenantys asmenys.
- Ilgalaikiai bedarbiai ir gyvenantys žemo intensyvumo namų ūkiuose.
- Benamiai, tai yra asmenys, kurie neturi nuosavo būsto ir neišgali jo įsigyti arba turintys būstą, bet negalintys jo išlaikyti.
- Socialinę riziką patiriančios šeimos, auginančios vaikus.
- Žmonės su negalia.
- Vieniši senyvo amžiaus žmonės.
-

Pajamų ir kitus materialinius nepriteklius patiriantys gyventojai

Skurdo rodiklis matuoja mažiausias pajamas gaunančių gyventojų dalį. Svarstant lygybės visuomenėje klausimus dažnai yra kreipiamas dėmesys į tuos kurie sąlyginai patiria daugiausiai nepatogumų ir/ar socialinę atskirtį. Todėl skurdo rodikliai yra dažniau svarstomi, nei pajamų nelygybės rodikliai, kada kalbama apie nelygybę visuomenėje. Ypatingai stebima senyvo amžiaus žmonių ir vaikų skurdo situacija, nes tai yra tos visuomenės grupės, kurios nieko arba labai mažai ką gali padaryti įtakodamos savo situaciją².

Nedarbas (bedarbiai, ilgalaikiai bedarbiai, žemo intensyvumo namų ūkiai)

Vykstantis modernus socialinis konfliktas šiuolaikinėje visuomenėje susiduria su viena iš didžiausių struktūrinių socialinių problemų nedarbu. Neliuka abejonės, jog pagrindiniai šios problemos išgyvenimo subjektai yra silpnesnieji visuomenės dalyviai. Darbo vietos yra įėjimo į aprūpinimo pasaulį bilietai, kurie lemia žmonių pajamas, jų socialinę padėtį, jų savigarbą ir tai, kaip jie organizuoja savo gyvenimą. Daugumos klasės ir atskirties grupės santykis ne toks, iš kurio galėtų kilti – ar kiltų – organizuoti konfliktai, bet keliamas klausimas ar visuomenė atrodo susitaikiusi su nuolatiniu egzistavimu grupės, neturinčios joje realios dalies. Jei taip, tai ji pati sau kelia pavojų³. Kaip ir kokiuose teisiniuose dokumentuose apibrėžiami darbo neturintys asmenys pateikiama 6.1 lentelėje.

6.1. lentelė. Darbo neturinčių asmenų apibendrintas paveikslas

	Bedarbiai	Ilgalaikiai bedarbiai
Apibrėžimas Lietuvos teisiniuose dokumentuose ⁴	Bedarbiai – nedirbantys darbingo amžiaus darbingi asmenys (nuo 16 metų iki Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyto senatvės pensijos amžiaus), kurie nesimoko pagal dieninę ar nuolatinę mokymo formą, taip pat Juridinių asmenų registre suteiktą likviduojamos individualios įmonės, mažosios bendrijos, tikrosios ūkinės bendrijos ar komanditinės ūkinės bendrijos statusą turinčių individualių įmonių savininkai, mažųjų bendrijų nariai, tikrųjų ūkinių bendrijų ar komanditinių ūkinių bendrijų tikrieji nariai, įstatymų nustatyta tvarka įsiregistravę teritorinėje darbo biržoje kaip darbo ieškantys asmenys ir pasirengę dalyvauti aktyvios darbo rinkos politikos priemonėse.	Ilgalaikiai bedarbiai – asmenys iki 25 metų, kurių nedarbo trukmė viršija 6 mėnesius, ir asmenys nuo 25 metų, kurių nedarbo trukmė viršija 12 mėnesių, skaičiuojant nuo įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje dienos.
Apibrėžimas Lietuvos statistiniuose dokumentuose ⁵	Bedarbis – nedirbantis 15-74 metų amžiaus asmuo, kuris aktyviai ieško darbo (per paskutines keturias savaites) ir per apibrėžtą laikotarpį (dvi savaites) gali pradėti dirbti.	Ilgalaikis bedarbis – bedarbis, ieškantis darbo vienus metus ar ilgiau.
Apibrėžimas EUROSTAT duomenų bazėje		Ilgalaikis nedarbas (daugiau negu 12 mėnesių) apima asmenis, vyresnius negu 15 metų, kurie negyvena bendrame namų ūkyje, kurie per artimiausias dvi savaites neįsidarbina, kurie galėtų įsidarbinti per dvi savaites ir kurie aktyviai ieško darbo (keturias praėjusias savaites aktyviai ieškojo darbo arba neieško darbo, nes jį jau susirado, bet pradės dirbti vėliau).
Absolūtus skaičius Lietuvoje	2010 m. 270,4 tūkst. 2011 m. 228,0 tūkst. 2012 m. 196,8 tūkst. ⁶	2010 m. 112,7 tūkst. 2011 m. 118,8 tūkst. 2012 m. 96,8 tūkst. ⁷

Proc. nuo gyventojų Lietuvoje	2010 m. 17,8 % 2011 m. 15,4 % 2012 m. 13,4 % ⁸	2010 m. 7,4 % 2011 m. 8,0 % 2012 m. 6,6 % ⁹
ES vidurkis	2010 m. 9,6 % 2011 m. 9,6 % 2012 m. 10,4 % 2013 m. 10,8 % ¹⁰	2010 m. 3,9 % 2011 m. 4,2 % 2012 m. 4,7 % 2013 m. 5,1 % ¹¹
Pasiskirstymas pagal nedarbo trukmę	Iki 1 mėn. 2010 m. 30,3 tūkst. (11,2% ¹²) 2011 m. 17,7 tūkst. (7,7 %) 2012 m. 17,9 tūkst. (10%) 1-5 mėn. 2010 m. 60,9 tūkst. (22,5%) 2011 m. 44,9 tūkst. (19,7%) 2012 m. 44,3 tūkst. (22,5%) 6-11 mėn. 2010 m. 66,6 tūkst. (24,6%) 2011 m. 46,6 tūkst. (20,4%) 2012 m. 37,9 tūkst. (19,2%) ¹³	
Pasiskirstymas pagal lytį	2010 m. 58,7% vyrų; 41,3% moterų 2011 m. 57,8% vyrų; 42,2% moterų 2012 m. 56,5% vyrų; 43,5% moterų ¹⁴	2010 m. 60% vyrų; 40% moterų 2011 m. 58% vyrų; 42% moterų 2012 m. 55,9% vyrų; 44,1% moterų ¹⁵
ES vidurkis (nuo aktyvios populiacijos)	2010 m. 9,7 % vyrų; 9,6 % moterų 2011 m. 9,6 % vyrų; 9,7 % moterų 2012 m. 10,4 % vyrų; 10,5 % moterų 2013 m. 10,8 % vyrų ¹⁶ ; 10,9 % moterų ¹⁷	2010 m. 3,9 % vyrų; 3,8 % moterų 2011 m. 4,2 % vyrų; 4,1 % moterų 2012 m. 4,7 % vyrų; 4,7 % moterų 2013 m. 5,2 % vyrų ¹⁸ ; 5,1 % moterų ¹⁹
Pasiskirstymas pagal amžių	2010 m. 15-24 m. 35,7 % 20-64 m. 17,8 % 25-54 m. 16,7 % 55-74 m. 13,1 % 2011 m. 15-24 m. 32,6 % 20-64 m. 15,4 % 25-54 m. 14,3 % 55-74 m. 2,0 % 2012 m. 15-24 m. 26,7 % 20-64 m. 13,5 % 25-54 m. 12,6 % 55-74 m. 10,6 % ²⁰	
ES vidurkis	Iki 25 metų 2010 m. 21,1 % 2011 m. 21,4 %	2010 m. 15-24 m. 24,4 % 15-64 m. 33,9 %

	2012 m. 23,0 % 2013 m. 23,4 % ²¹	2011 m. 15-24 m. 24,4 % 15-64 m. 37,3 %
	25-74 m. 2010 m. 8,3 % 2011 m. 8,3 % 2012 m. 9,0 % 2013 m. 9,5 % ²²	2012 m. 15-24 m. 24,4 % 15-64 m. 38,1 %
		2013 m. 15-24 m. 27,1 % 15-64 m. 39,2 % ²³

Benamystė arba būsto problema

Kocai (2007)²⁴ savo disertacijoje “Socialinė benamių atskirtis ir jos formavimosi veiksniai” teigia, kad “Būsto praradimas, su tuo susijęs socialinių santykių nutraukimas ir pragyvenimo lėšų neturėjimas anksčiau ar vėliau pakerta asmenybės socialinio aktyvumo motyvus, iššaukia nusivylimą, skatina pasitraukimą į visuomeninio gyvenimo pakraštį”. Autorė teigia, kad “benamių atskirtis – tai kraštutinė socialinės atskirties forma”. Tarp benamystės priežasčių autorė nurodo sunkią materialinę padėtį, kaip nuosavo būsto neturėjimas, nedarbas ir mažos pajamas, “nutrukę socialiniai ryšiai, bet ir nepakankamai efektyvi valstybės socialinė politika bei pačių benamių asmeninės dvasinės bei psichinės savybės, lemiančios jų stigmatizaciją ir atstūmimą.”

Laikino apgyvendinimo nakvynės namuose dirbančių darbuotojų pasakojimu jiems tenka dirbti su asmenimis grįžusiais iš įkalinimo įstaigų, turinčius priklausomybes nuo alkoholio, narkotinių medžiagų, azartinių lošimų, turinčius psichikos sutrikimų, proto ar fizinę negalią, senyvo amžiaus asmenimis. Ilgalaikiai bedarbiai ar gaunantys mažas pajamas žmonės taip pat patenka į nakvynės namus.

Šiuo metu galiojantys teisės aktai nustato dvi paramos, teikiamos fiziniams asmenims ir šeimoms, turintiems nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, formas:

- parama būstui įsigyti teikiama skiriant subsidijas būsto kredito daliai apmokėti, padengiant būsto kredito palūkanas bei draudimo įmokas ar jų dalį. Teikiant paramą būstui įsigyti, siekiama, kad šeimos ir asmenys, atitinkantys teisės aktuose numatytus reikalavimus (neviršijantys didžiausių Vyriausybės nustatytų pajamų ir turto dydžių), patys galėtų įsigyti būstą rinkoje;
- parama būstui išsinuomoti teikiama mažas pajamas turinčioms šeimoms ir asmenims, nuomojant savivaldybės socialinį būstą. Teikiant valstybės paramą būstui išsinuomoti, didinamas savivaldybių socialinio būsto fondas ir siekiama, kad mažas pajamas turintys asmenys, neturintys ir negalintys įsigyti nuosavo būsto, galėtų išsinuomoti būstą iš savivaldybės.
-

Socialinę riziką patiriančios šeimos, auginančios vaikus

Lietuvoje atskirties grupių bruožus galima įžvelgti socialinę riziką patiriančių šeimų charakteristikose. Užsienio tyrėjai teigia, kad daugiaprobleminės šeimos išsiskiria chaotiška sąveika ir ištisine seka problemų, kurios neapibrėžtai paliečia visus šeimos narius. Šių šeimų gyvenime kovojama su tokiais problemomis kaip: vaikų nepriežiūra, ir apleistumas, alkoholizmas, nedarbas, skurdas, prostitucija, nusikalstamumas, narkotinių medžiagų vartojimas, depresija ir kitomis problemomis²⁵.

Remiantis užsienio mokslininkų patirtimi verta aptarti multiprobleminės šeimos požymius²⁶. Tai:

- *Daugiau nei viena problema.* Verta atkreipti dėmesį, jog kartais pati šeima gali negebėti įvardinti problemos, kurią patiria, todėl dažniausiai ji net nesinaudoja esamomis socialinėmis paslaugomis toje bendruomenėje, kurioje gyvena. Dažniausiai šeima patenka į

socialinės apsaugos sistemos akiratį dėl vieno šeimos nario (Lietuvoje gana dažnai gali būti, vaikų mokyklos nelankymas), tačiau vėliau išryškėja kompleksinės pagalbos būtinumas visiems šeimos nariams.

- *Vidinės šeimos patiriamos problemos* egzistuoja šeimos rate, o išorinių problemų ribos apjungia šeimą ir bendruomenę, kurioje šeima gyvena. Analizuojant vidines šeimos problemas analizuojami šeimos narių vaidmenys. Dažnai pačioje šeimoje esama bendravimo sunkumų bei konfliktiškų santykių, kurie susiję su neigiamomis sąveikomis ir galimybe pozityviai bendrauti tarp šeimos narių.
- *Išorinės šeimos patiriamos problemos* daugiau susijusios su struktūrinėmis visuomenėje egzistuojančiomis problemomis, kurių priežastys ieškomos ekonomikos, švietimo ir darbo rinkos srityse. Remiantis išorinių problemų aiškinimu, galima analizuoti šeimos negebėjimą gauti pagalbą iš bendruomenės organizacijų todėl, kad šeima nežino kaip tas paslaugas gauti arba turi neigiamą patirtį siekiant jų gavimo arba, kaip teigia Payne²⁷, paslaugų paprasčiausiai nėra.
- *Krizės šeimoje*. Tipiškai socialinės rizikos šeimą ištikus krizei reikalinga skubi pagalba, dėl kurios dažnai ji geba kreiptis pati, tačiau ją gavus, su organizacija kontaktuos tik tuomet, jei ištiks kita krizė. Pastebėta, kad nėra tęstinumo ryšių tarp organizacijos ir šeimos tuo atveju, kai šeimoje krizės nėra. Multiprobleminė šeima turi instinktą išgyventi, apsaugant save nuo kontaktavimo su socialinių paslaugų organizacijomis.

6.2. lentelė. Socialinę riziką patiriančių šeimų apibendrintas paveikslas

	Nepilna šeima	Daugiaiavaikė (gausi) šeima	Socialinės rizikos šeima
Apibrėžimas Lietuvos Respublikos teisiniuose dokumentuose	Nepilna šeima – šeima arba išplėstinė šeima, kurioje santuokai pasibaigus vaikai yra netekę vieno ar abiejų tėvų. ²⁸	Daugiaiavaikė (gausi) šeima - auginanti tris ir daugiau vaikų. ²⁹	„ Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui. Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta laikinoji globa (rūpyba).“ ³⁰
Apibrėžimas mokslinėje literatūroje	Asmuo, auginantis vaiką, vaikus be partnerio. ³¹	-	-
Namų ūkiai, patiriantys skurdo riziką su nuo tėvų priklausomais vaikais ³² , LT	39.2 % ³³	29.2 % ³⁴	Socialinės rizikos šeimų skaičius: 10,4 tūkst., jose vaikų – 21.3 tūkst. ³⁵
Namų ūkiai, patiriantys skurdo riziką su nuo tėvų	34.2 % ³⁶	25.7 % ³⁷	-

priklausomais vaikais ES			
Nedarbo priežastys (iš tyrimų, ataskaitų etc.)	Paslaugų ikimokyklinio amžiaus vaikams trūkumas.	Patiriami iššūkiai derinant darbo ar namų ūkio darbus.	Skirtumas tarp minimalaus darbo užmokesčio ir socialinės pašalpos nemotyvuoja tapti ekonomiškai aktyviu.
Kokia socialinė pagalba prieinama pagal Lietuvos dabartinę sistemą?	<ul style="list-style-type: none"> • Socialinės paslaugos (bendrosios ir specialiosios) • Piniginė socialinė parama • Dalyvavimas NVO įgyvenamuose projektuose • Nemokamos konsultacijos DB (išmokos nedarbo atveju) • Įvairios kompensacijos (šildymo, vandens ir kt.) • Nemokami maisto paketai ir kt. • Socialinė parama mokiniams; nemokamas maitinimo organizavimas 		
Ko reiktų idealiu atveju?	<ul style="list-style-type: none"> • Daugiau VDC paslaugų vaikams. • Nemokamas užimtumas po pamokų ugdymo įstaigose. • Socialinių paslaugų plėtra vaikams, jų šeimoms • Didesnis apmokamų konsultacijų skaičius pas šeimos psichoterapeutus/socialinius darbuotojus • Socialinių darbuotojų etatų skaičiaus didinimas miestuose ir kaimuose. • Socialinės rinkos plėtotė, naujų socialinių paslaugų kūrimas, jų kokybės gerinimas ir infrastruktūros efektyvių paslaugų teikimui užtikrinimas. • Specialių programų, skirtų socialinę riziką patiriantiems asmenims kompensavimas ugdant darbo įgūdžius. 		

Socialinės rizikos šeimų charakteristikos: analizuojant socialinių darbuotojų požiūrį į socialinės rizikos šeimą susiduriame su tokiais sąvokomis kaip užsispyrusios, sunkiai pasiduodančios pokyčiams, nepilnavertės, neturinčios pasitikėjimo, nemotyvuotos, netekusios vilties ir sunkios, ta prasme, jei nesiseka užmegzti kontakto³⁸. Šiuo atžvilgiu būtinas socialines paslaugas teikiančių socialinių darbuotojų ir šeimos abipusis noras siekti pokyčio bei geranoriškas santykis su socialinėmis organizacijomis bendruomenėje³⁹ (Motiečienė, 2010). Taip pat svarbus tampa socialinio darbo organizatorius seniūnijose, kuris kiek įmanoma stengtųsi išlaikyti asmens orumą, kadangi oficialus pagalbos prašymas ir taip žemina asmens savivertę.

Vaikai netekę tėvų globos

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2012 metais pernai tėvų globos neteko 2 055 vaikai, iki 7 metų amžiaus – 949; netekę tėvų globos vaikai, perduoti šeimų (asmenų) globai – 831. 2012 metais vaikų globos netekusių vaikų skaičius yra 250 vaikų mažiau nei 2011 m. ir 1 154 vaikais mažiau nei 2005 m. Palyginti su 2011 m., vaikų, gyvenančių kūdikių namuose, vaikų globos namuose ir šeimynose skaičius sumažėjo 4,2 procento, o palyginti su 2005 m., – penktadaliu ir 2012 m. pabaigoje sudarė 4,3 tūkst. vaikų. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2012 m. buvo įvaikinta 210 tėvų globos netekusių vaikų, iš jų užsienio piliečiai įvaikino 98 vaikus – dešimtadaliu mažiau nei 2005 m. ir trečdaliu – nei 2011 m. 2012 m. pabaigoje socialinės globos namuose vaikams ir jaunimui su negalia gyveno 0,7 tūkst., specialiosiose mokyklose bei specialiojo ugdymo centruose – 1,3 tūkst. vaikų ir jaunuolių su negalia. Palyginti su 2011 m., neįgalių gyventojų skaičius specialiosiose mokyklose bei centruose sumažėjo ketvirtadaliu, socialinės globos namuose – 4,5 procento.

Jaunimas

EUROSTAT duomenimis⁴⁰ 2007-2010 metų laikotarpiu Lietuva pagal jaunuolių (18-24 metai) gyvenančių žemiau santykinio skurdo (mažiau 60% vidutinių pajamų lygio) ribos rodiklius nėra labai išskirianti iš kitų ES šalių. Be to, 2007 metais Lietuvoje buvo mažiausias procentas jaunuolių gyvenančių žemiau santykinio šioje šalyje skurdo ribos ir siekė 15.5%. 2010 metais stebimas ženklus padidėjimas, kuris net viršijo ES šalių vidurkį, tačiau 2012 metų duomenimis šis procentas sumažėjo ir tik Olandijoje šis jaunuolių procentas yra mažesnis lyginant su situacija Lietuvoje. Tad ieškant, kokie gi galimi tinkami sprendimai mažinant skurdo lygį jaunuolių tarpe verta ieškoti gerosios praktikos pavyzdžių kitose, ne į šią analizę įtrauktų šalių praktikose. Remiantis EUROSTAT duomenimis, tokia šalis galėtų būti Islandija, kurioje jaunuolių gyvenančių žemiau santykinio skurdo ribos procentas yra mažiausias lyginant su ES šalimis.

Pagyvenę žmonės

Per ateinančius 40 metų Europos Sąjungoje gyventojų kurių amžius 65 metai ir daugiau padidės dvigubai, nuo 17% 2005 metais iki 30% 2050 metais (European Foundations, 2009). Taip pat daugės 80 ir vyresnių gyventojų. Ilgesnė gyvenimo trukmė yra didelis pasiekimas, tačiau didėja negalios ir susirgimų tikimybė, kas kelia pareikalavimus paslaugų sektoriui⁴¹.

6.3. lentelė. Demografinė šalių situacija (2011 metai)⁴²

Šalis	Gyventojų (mln.)	Gyventojai 65 ir vyresni (%)	Suminis gimstamumo rodiklis	Gyventojų prieaugis (%)	VGT			Migrantų tenkančių 1000 gyventojų
					Viso	Vyrų	Moterų	
JK	62,698	16.5%	1.91	0.557	80.05	77.95	82.25	2.6
Prancūzija	65,312	16.8	1.96	0.5	81.19	78.02	84.54	1.46
Olandija	16,847	15.6	1.66	0.371	79.68	77.06	82.44	2.33
Vokietija	81,471	20.6	1.41	-0.208	80.07	77.82	82.44	0.54
Švedija	9,088	19.7	1.67	0.163	81.07	78.78	83.51	1.65
Suomija	5,259	17.8	1.73	0.075	79.27	75.79	82.89	0.62
Italija	61,016	20.3	1.39	0.42	81.77	79.16	84.53	4.86
Ispanija	46,754	17.1	1.47	0.574%	81.17	78.16	84.37	3.89
Portugalija	10,760	18	1.5	0.212	78.54	75.28	82.01	2.98
Graikija	10,760	19.6	1.38	0.083	79.92	77.36	82.65	2.32
Lietuva	3,535	16.5	1.25	-0.276	75.34	70.48	80.48	-0.72

EUROSTAT duomenimis⁴³ 2007 skurdas tarp pagyvenusių žmonių nuo 65 metų ir daugiau patiriančių skurdo riziką procentas Lietuvoje, leidžia mus priskirti prie šalių, kur pagyvenusių žmonių nuo 65 metų ir daugiau patiriančių skurdo riziką procentas nuo bendro šalies gyventojų skaičiaus gyventojų dalis mažėjo 2007-2012 metais. Nors lyginant su 2010 metais, pagyvenusių žmonių nuo 65 metų ir daugiau patiriančių skurdo riziką procentas nuo bendro

šalies gyventojų skaičiaus 2012 išaugo beveik dvigubai (nuo 9.6% 2010 metais iki 18.7% 2012 metais).

Asmenys su negalia

Europos neįgaliųjų strategijoje 2010-2020 pateikiama, kad vienas iš šešių žmonių Europos Sąjungoje yra neįgalus. Šis skaičius sudaro apie 80 mln. žmonių, kurie atribojami nuo pilno socialinio ir ekonominio dalyvavimo dėl aplinkos ir požiūrių barjerų. Strategijoje taip pat pažymima, jog skurdo lygis tarp neįgaliųjų dėl jų ribotų įsidarbinimo galimybių yra 70 % didesnis negu bendras skurdo lygis. Daugiau negu trečdalis asmenų, kuriems daugiau negu 75 metų, turi kai kurių apribojimų dėl negalios ir 20% turi žymių apribojimų. Šie skaičiai didės, nes Europos Sąjunga senėja⁴⁴.

2012 metais mūsų šalyje valstybinę socialinio draudimo invalidumo pensiją gavo 75,1 tūkst. žmonių, netekto darbingumo – 142,7 tūkst., šalpos pensiją – 42,3 tūkst., t. y. iš viso neįgaliųjų pensijos mokamos 260,1 tūkst. gyventojų. Neįgalumo pensijas gaunančių vyrų ir moterų skaičiai skiriasi nedaug: 48 proc. vyrų ir 52 proc. moterų. Neįgalių vaikų skaičius siekė 15,5 tūkst.⁴⁵.

6.4. lentelė. Asmenų su negalia apibendrintas paveikslas

Apibrėžimas Lietuvos įstatymuose	Neįgalumas – dėl asmens kūno sandaros ir funkcijų sutrikimo bei nepalankių aplinkos veiksnių sąveikos atsiradęs ilgalaikis sveikatos būklės pablogėjimas, dalyvavimo visuomenės gyvenime ir veiklos galimybių sumažėjimas. Neįgalusis – asmuo, kuriam LR Neįgaliųjų integracijos įstatymo nustatyta tvarka pripažintas neįgalumo lygis arba mažesnis negu 55 procentų darbingumo lygis ir (ar) nustatyta specialiųjų poreikių tenkinimo reikmė ⁴⁶ .
Jungtinių Tautų apibrėžimas	Asmenys su negalia - turi ilgalaikius fizinius, psichinius, intelektinius ar sensorinius sutrikimus, kurie, susidūrę su kliūtimis, gali trukdyti asmenų pilną ir efektyvų dalyvavimą visuomenėje bei su kitais asmenimis ⁴⁷ .
Absolūtus skaičius Lietuvoje	2012 m. 260155 ⁴⁸
Proc. nuo gyventojų Lietuvoje	8,7% ⁴⁹
Pasiskirstymas pagal lytį	118662 moterų; 4% nuo bendro gyventojų skaičiaus, 45% nuo absoliutaus neįgaliųjų skaičiaus 125949 vyrų ⁵⁰ 4,7% nuo bendro gyventojų skaičiaus; 55% nuo absoliutaus neįgaliųjų skaičiaus
Pasiskirstymas pagal amžių	Iš osp (seni duomensy)
Pajamų rūšys	Šalpos pensija neįgaliajam (invalidui), slaugos išlaidų tikslinė kompensacija, priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinė kompensacija, transporto išlaidų tikslinė kompensacija, karių ir pareigūnų netekto darbingumo pensija, netekto darbingumo (invalidumo) pensija, netekto darbingumo pensija.
Dirbančių skaičius	2012 m. 45430, 19% nuo absoliutaus neįgaliųjų skaičiaus ⁵¹

Nedarbo priežastys (iš tyrimų, ataskaitų etc.)	
Su kokiais socialinėmis problemomis susiduria?	
Kokia socialinė pagalba prieinama pagal Lietuvos dabartinę sistemą?	
Ko reikėtų idealiu atveju?	

6.2. SOCIALINIO DARBO SRITYJE DIRBANČIŲ SPECIALISTŲ FOKUS GRUPĖS TYRIMO REZULTATAI

Siekiant išskirti socialinę atskirtį patiriančių asmenų grupes bei aprašyti jų portretus buvo atlikta fokus grupė. Išreikšti savo nuomonę buvo pakviesti socialiniai darbuotojai, įstaigų ar jų padalinių vadovai, dirbantys vaiko gerovės, benamystės, žmonių su negalia ir kt. srityse. Į kvietimą atsiliepė ir diskusijoje dalyvavo 12 tyrimo dalyvių. Tyrimo dalyvių atsakymai buvo protokoluojami ir kiekvieno tyrimo dalyvio atsakymų protokolas patiektas 6.3 lentelėje.

Fokus grupės dalyviams buvo pateikti 4 klausimai.

- Kokias socialinę atskirtį patiriančių žmonių grupes išskirtumėte Lietuvoje?
- Su kokiais socialinėmis problemomis susiduria atskirties grupei priskiriami asmenys?
- Kokia socialinė pagalba prieinama šiems žmonėms pagal Lietuvos dabartinę sistemą?
- Ko reikėtų idealiu atveju?

Tyrimo dalyviai vieningai įvardino, kad benamiai yra viena pažeidžiamiausių socialinės atskirties grupių. Šiai nuomonei neprieštaravo nė vienas tyrimo dalyvis. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie socialines problemas su kuriomis tenka susidurti benamiams pirmiausiai įvardino fiziologinių poreikių nepatenkinimą, alkoholizmą, jų patiriamą stigmatizaciją, socialinių ryšių sumažėjimą „iki minimumo“, įskaitant ir susilpnėjusius ryšius su artimaisiais arba „jų išvis“ neturėjimą. Motyvacijos stoka, nedarbas ir mažesnės galimybės įsidarbinti bei silpnėjantys darbo įgūdžiai taip pat buvo įvardinti kaip benamių patiriamos problemos. Tarp patiriamų problemų buvo įvardintos ir „blogos gyvenimo sąlygos net nakvynės namuose“. Tyrimo dalyviai įvardino ir benamių patiriamą socialinę atskirtį, akcentuodami, kad „nuolatinės gyvenamosios vietos ir darbo neturėjimas juos išstumia iš visuomenės gyvenimo“. Sveikatos problemos, skurdas, smurtas ir „neprieinamos sveikatos priežiūros paslaugos“, dėl asmens dokumentų ir sveikatos draudimo neturėjimo buvo taip pat įvardintos tyrimo dalyvių. Kitas svarbus aspektas, kurį paminėjo praktikoje su šiais žmonėmis susiduriantys tyrimo dalyviai tai benamystės problemą senyvo amžiaus žmonių ir žmonių su negalia atveju. Kalbėdami apie tai, kokia socialinė pagalba prieinama pagal Lietuvos dabartinę sistemą, tyrimo dalyviai įvardino apgyvendinimą nakvynės namuose ir socialiniame būste. Deja kaip problemą įvardino tai, kad nakvynės namuose žmonės turi galimybę gyventi ribotą laiką, o socialinio būsto tenka laukti „dešimtis metų“. Taip pat, buvo įvardinta, kad dokumentų netekusiems benamiams yra padedama įsigyti prarastus dokumentus, tačiau įvardino, kad ta pagalba fragmentinė. Tarp esamų paslaugų buvo įvardinti ir „socialinių ligų kabinetai, kur asmuo gali nusiprausti, pasikeisti rūbus, nemokamos sriubos valgyklos“, „nemokama parama maistu“. „Krizių namai taip pat buvo įvardinti kaip šiuo metu esanti pagalba. Sprendžiant įtraukimo į darbo rinką ir pajamų neturėjimo problemą buvo paminėta „darbo birža-viešųjų darbų programos, perkvalifikavimo mokymai ir pan., įvairios socialinės pašalpos“. Diskutuojant ko reikėtų idealiu atveju tam, kad spręsti benamystės problemą tyrimo dalyviai vardino tiek asmeninę pagalbą, tiek struktūrinę. Sprendžiant asmens poreikių patenkinimo problemas buvo įvardinta, kad reikėtų „pirmiausia patenkinti bazinius poreikius, vėliau motyvacijos keistis skatinimas, ilgalaikis konsultavimas. Struktūrinei pagalbai būtų galima priskirti pasisakymą, kad svarbu „suteikti galimybę įsidarbinti ir skirti socialinį būstą“. Be to, viena tyrimo dalyvė susipažinusi su Suomijos „benamystės (ir ilgalaikės benamystės) sprendiniais“ įvardino, kad „patrauklus atrodė nakvynės namų perdarymo į savarankiško gyvenimo namus

su socialinėmis paslaugomis ir skiriamomis lėšomis atvejais“. Taip pat, viena tyrimo dalyvė turėdama priekaištų šiuo metu vykdomoms „psichosocialinės bei profesinės reabilitacijos“ programoms įvardino, kad būtų gerai, kad jos vyktų „realiai“. Buvo įvardintas poreikis nakvynės namų moterims, turint omenyje, kad šiuo metu jų nepakanka. Kalbėdami apie senyvo amžiaus asmenis ir žmones su negalia, kuriems tenka apsigyventi nakvynės namuose, buvo įvardinta, kad šiems asmenims turėtų būti steigiami „specialūs slaugos namai“. Įdomus pasiūlymas, kad „asmenys, besinaudojantys nakvynės namų paslaugomis, turėtų dirbti viešuosius darbus“. Tyrimo dalyviai įvardino ir prevenciją, užkertant kelią žmonėms tapti benamiais. Viena tyrimo dalyvė įvardino, kad idealiu atveju reikėtų „teikti socialinius būstus, kad žmonės galėtų gyventi savarankiškai, tik minimaliai „įsikišant“ socialiniam darbuotojui“, tuo pačiu neatsisakant laikino apnakvindinimo namų, kurie būtų skirti „tik sudėtingiems atvejams“.

Žmonės su proto negalia buvo tyrimo dalyvių įvardinta kaip dar viena labiausiai pažeidžiamų ir socialinę atskirčiai priskiriamų grupių. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie socialines problemas su kuriomis susiduria žmonės su proto negalia vardino skurdą, atskirtį, patiriamą stigmą, mažesnes galimybes savarankiškai gyventi bei įsidarbinti. Šie žmonės tyrimo dalyvių nuomone buvo matomi ir kaip galimos „smurto ir išnaudojimo aukos“, kurios susiduria su „finansinėmis, psichologinėmis, nepriežiūros problemomis“. Kalbėdami apie tai, kokia socialinė pagalba prieinama pagal Lietuvos dabartinę sistemą, tyrimo dalyviai įvardino jų gaunamas paslaugas neįgalųjų užimtumo centruose, specializuotose įstaigose, teikiant ilgalaikę, trumpalaikę ir dienos socialinę globą. Tarp paslaugų teikėjų buvo įvardintos biudžetinės įstaigos, nevyriausybinės organizacijos. Taip pat, žmonės su proto negalia gauna neįgalumo pensijas, turi galimybes dirbti socialinėse įstaigose. Kalbėdami apie tai ko vis tik reikėtų idealiu atveju sprendžiant šios asmenų grupės socialines problemas, tyrimo dalyviai akcentavo paslaugų teikimą bendruomenėje, įtraukiant „daugiau profesionalių socialinių paslaugų bendruomenėje, arti neįgalaus asmens gyvenamosios vietos ir darbo vietų, asmenims turintiems mažą negalios lygį“. Tyrimo dalyviai išskyrė ir žmonių su proto negalia ateities užtikrinimą tuo atveju, kada miršta asmens su negalia tėvai. Be to, siekiant išvengti šios asmenų grupės diskriminacijos viena tyrimo dalyvė akcentavo, kad reikia „ugdyti psichologiškai sveiką visuomenę“.

Dauguma tyrimo dalyvių įvardino, kad priklausomybių ligomis sergantys asmenys buvo priskirti prie dar vienos labiausiai pažeidžiamų ir socialinę atskirtį patiriančių grupių. Viena tyrimo dalyvė pritardama šiai nuomonei taip pat ir įvardino išeitį, teigdama, kad „sveikstantys puikiai gyvena normalų gyvenimą“. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie socialines problemas, su kuriomis susiduria priklausomybių ligomis sergantys asmenys įvardino skurdą, lėšų trūkumą gydymuisi, benamystę, įgūdžių praradimą, žemą motyvaciją pokyčiams („arba jos visai nėra“), patiriamą stigmą ir aplinkinių stereotipinį požiūrį į juos. Akcentuodami sisteminius dalykus, tyrimo dalyviai įvardino, kad šiuo metu nėra „nuoseklios ilgalaikės pagalbos galimybių“. Paminėta ir specialistų nekompetencijos problema, kada su šiais asmenimis „dirbantys socialinių paslaugų specialistai žino tiesiog per mažai, todėl taiko klaidingus būdus joms spręsti“. Kalbėdami apie tai, kokia socialinė pagalba prieinama pagal Lietuvos dabartinę sistemą, tyrimo dalyviai įvardino „Žemo slenksčio“ kabinetų paslaugas, švirkštų keitimo programas, akcentuodami, kad tai deja yra „tik kai kuriose savivaldybėse“, taip pat laikiną apgyvendinimą nakvynės namuose. Priklausomybių ligų gydymas suleidžiant ilgalaikius vaistus nuo alkoholio, detoksikacija, Metadono programa, „Minesotos programa“, „psichologinis kodavimas“ yra prieinamos Lietuvoje, tačiau mokamos, tad prieinamumas menkas pajamas turintiems, ar visai jų neturintiems yra smarkiai apribotos. Kaip pažangią pagalbos priemonę tyrimo dalyviai įvardino AA (anoniminių alkoholikų) klubus, deja jų paplitimas yra menkas. „Savarankiško gyvenimo centrai narkotikus vartojusiems“ taip pat įvardinti kaip esanti pagalbos galimybė, kuri kyla iš „privачios iniciatyvos“, tad yra prieinama ne visiems, dėl menko jų paplitimo. Tyrimo dalyviai kalbėdami, ko reikėtų idealiu atveju, akcentavo prevenciją, siekiant „kompleksiškai spręsti kylančias problemas, kurios pastumia priklausomybei, pvz. smurto patirtys vaikystėje, išnaudojimais“. Tyrimo dalyviai nenuneigė

prevencinės priemonės aiškinant, kokią žalą organizmui daro alkoholis, tačiau įvardino, kaip nepakankamą priemonę. Tarp struktūrinių pasiūlymų buvo įvardintas poreikis steigti savarankiško gyvenimo namus, teikti įdarbinimo paslaugas. Tyrimo dalyviai labai aiškiai pasisakė už nemokamą gydymą nuo alkoholio.

Tyrimo dalyviai teigė, kad žmonės sergantys psichikos ligomis gali būti priskiriami socialinės atskirties grupei, nors kai kurie tyrimo dalyviai suabejojo ir teigė, kad vis tik ne visi psichikos ligomis sergantys asmenys gali būti priskiriami socialinės atskirties grupei. Tyrimo dalyviai kalbėdami su kokiomis socialinėmis problemomis susiduria žmonės sergantys psichikos ligomis įvardino atskirtį, skurdą, „iškritimą“ iš mokymosi ir darbo rinkos. Taip pat, riboti pagalbos resursai, krizės šeimoje, tapimas „apgavysčių, sukčiavimų aukomis, įgūdžių praradimas (pradedant buitinais baigiant socialiniais)“, savirealizacijos stoka, finansinių lėšų medikamentams trūkumas buvo įvardinti tarp problemų, su kuriomis susiduria šie žmonės. Tai iš dalies lemia tai, kad jiems sunku „apsaugoti būstą“, tad didėja rizika tapti benamiais. Tyrimo dalyviai įvardino sunkią žmonių sergančių psichikos ligomis situaciją darbo rinkoje. Iš vienos pusės stigma ir iš pačių darbdavių pusės, kita vertus ligos pablogėjimai lemia ilgą hospitalizaciją, kas apsunkina jų galimybes „išsilaikyti darbo rinkoje“. Trūkumą savarankiško gyvenimo namų, dienos centrų galima priskirti prie struktūrinių problemų. Taip pat, patiriama stigma, sudėtinga integracija į visuomenę, kurią pasak tyrimo dalyvių lemia neteisingai susiformavusi nuomonė apie juos, „šiandien mažai ar iš viso neinama su kitokiu asmeniu į dialogą, jis neišklausomas“. Kalbėdami apie tai, kokia socialinė pagalba prieinama pagal Lietuvos dabartinę sistemą tyrimo dalyviai vardino psichinės sveikatos priežiūros paslaugas psichikos dienos stacionaruose, psichiatrijos ligoninėse. Įvardintos ir nevyriausybinų organizacijų iniciatyvos. Buvo akcentuojama, kad esantis medikamentinis gydymas „paaštrina stigmą“. Tarp socialinių paslaugų įvardinta „ilgalaikė (trumpalaikė) ir dienos socialinė globa“, „galimybė dirbti socialinėse įmonėse“. Tyrimo dalyviai kalbėdami ko reikėtų idealiu atveju akcentavo, kad reikėtų „vengti izoliavimo ir atskyrimo nuo visuomenės, teikti paslaugas bendruomenėje, atkreipti dėmesį ne tik į biologinius ligos aspektus, tačiau ir į socialines jų pasekmes. Stiprinti psichosocialinės bei profesinės reabilitacijos paslaugas. Pagalbą teikti ne tik sergančiam asmeniui, bet ir jo šeimai, net gi bendruomenės nariams, didinti sąmoningumą apie psichikos ligas, vykdyti psichikos sveikatos profilaktiką“. Buvo išreikšta nuomonė, kad reikia „daugiau ir įvairių nestacionarių paslaugų, kai jos teikiamos, bendradarbiaujant medicinos, psichologijos ir socialinio darbo specialistams“. Tarp reikalingų pagalbos priemonių buvo įvardintos „prevencinės programos“, kurios informuotų visuomenės narius apie psichikos ligų atsiradimą, gyvenimą su jomis, taip siekiant mažinti šių žmonių stigmatizacijos. Atsižvelgiant į tai, kad pirminis pagalbos šaltinis sergantiems psichikos ligomis yra šeima, buvo įvardinta, kad turi būti pasirūpinta šių asmenų ateitimi, „kai miršta tėvai“. Sprendžiant jų diskriminacijos darbo rinkoje problemas siūlytos „mokesčių lengvatos, įdarbinus neįgalųjį asmenį“.

Tyrimo dalyviai taip pat įvardino, kad asmenys turintys fizinę negalią gali būti priskiriami socialinės atskirties grupei, nors šiai nuomonei buvo ir nepritariančiųjų bei abejojančiųjų teigiant, kad ne visi fizinę negalią turintys asmenys turėtų būti priskiriami socialinės atskirties grupei. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie tai, su kokiomis socialinėmis problemomis susiduria asmenys turintys fizinę negalią vėl gi įvardino stigmatizaciją, nedarbą, skurdą, diskriminaciją, nepritaikytą visuomeninį fizinį inventorių arba netinkamą aplinkos pritaikymą, kas apsunkina šių žmonių prasmingą užimtumą, mažina laisvalaikio praleidimo galimybes. Menkas socialinis dalyvavimas, kada „neįgalieji mažai priima sprendimus už savo gyvenimą, o tai veda prie didelės socialinės atskirties, nesuteikiamas subjektyvus balsas neįgaliam spręsti ar būti įtrauktam į situacijas už kurias būtų atsakingas jis pats“. Aplinkos nepritaikymas ir pritaikytų darbo vietų trūkumas apsunkina jų galimybes dirbti. Menkas socialinių paslaugų pasirinkimas, savarankiško gyvenimo namų trūkumas apsunkina socialinę pagalbą. Tyrimo dalyviai kalbėdami, kokia socialinė pagalba prieinama pagal Lietuvos dabartinę sistemą buvo įvardinta „užimtumo centruose teikiama pagalba, sergančiųjų susivienijimai, išmokos“. Kalbant apie šiuo metu teikiamą ilgalaikę ir dienos socialinę globą buvo įvardintas

nepakankamas pasirinkimas. Kaip teigiama praktika buvo įvardinta „galimybė gyventi savarankiško gyvenimo namuose, tačiau poreikis patenkinamas mažam skaičiui neįgaliųjų“. Taip pat žmonės su negalia turi galimybę dalyvauti NVO veikloje, mokytis, studijuoti, dirbti, vykdomas būsto pritaikymas, „tačiau eilė laukiančiųjų dar didelė“. Tyrimo dalyviai kalbėdami ko reikėtų idealiu atveju įvardino lygių galimybių užtikrinimą, ir vėlgi, „realiai vykdomos socialinės ir profesinės reabilitacijos“. Siekiant sudaryti galimybes dalyvauti darbo rinkoje buvo teigiama, kad reikia „suteikti mokesčių lengvatas darbdaviams, įdarbinantiems neįgalius asmenis“. Taip pat, buvo išreikštas poreikis „daugiau ir įvairių nestacionarių paslaugų, kai jos teikiamos, bendradarbiaujant medicinos, psichologijos ir socialinio darbo specialistams“. Vėlgi akcentuojamas jau esamų paslaugų nepakankamumas. Taip pat, tyrimo dalyviai akcentavo, kad reikia „daugiau lėšų aplinkos pritaikymui neįgaliųjų namuose“ bei siekti, kad viešojo aplinka būtų „visur“ prieinama neįgaliesiems.

Tyrimo dalyviai buvo linkę pritarti, kad ilgalaikiai bedarbiai gali būti priskirti socialinės atskirties grupei. Nors pora tyrimo dalyvių šiai nuomonei nepritarė. Tyrimo dalyviai kalbėdami su kokiomis problemomis susiduria ilgalaikiai bedarbiai vardino skurdą, nepakankamas pajamas, bei sumažėjusią motyvaciją „spręsti savo problemas“. Motyvacijos stoka siejama ir su psichologinėmis problemomis, nepasitikėjimu savimi. Galimybę sugrįžti į darbo rinką apsunkina reikiamos darbo rinkai kvalifikacijos neturėjimas, polinkiu į priklausomybes. Taip pat, įvardinta, kad ilgalaikiai bedarbiai siekdami išgyventi tampa nelegalios darbo rinkos dalyviais. Diskutuojant apie tai, kokia socialinė pagalba prieinama pagal Lietuvos dabartinę sistemą, tyrimo dalyviai vardino socialines išmokas, pašalpas, nemokamą paramą maistui (taip pat iš struktūrinių ESF), registraciją darbo biržoje, tuo pačiu įvardindami išbraukimą iš darbo biržos registracijos kaip sankciją, kurios pasėkoje nutraukiamos socialinės išmokos. Tyrimo dalyviai įvardino paramą nemokamu maitinimu ilgalaikių bedarbių vaikams, paramą „išleidžiant vaikus į mokyklą (156 Lt. vienam vaikui)“. Taip pat, buvo įvardinta „socialinė pagalba teikiama NVO, karitatyvinių organizacijų; krizių centrai, profesinė reabilitacija“. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie pagalbą ilgalaikiams bedarbiams sugrįžti į darbo rinką buvo paminėti „organizuojami įvairių specialybių kursai“, „pavieniai sugražinimo į darbo rinką projektai (ir dažniausiai NVO)“. Tyrimo dalyviai, kalbėdami apie tai, ko reikėtų idealiu atveju įvardino kompleksinę pagalbą, apimančią mokymus, kur ugdomi ne tik profesiniai gebėjimai, bet ir teikiamas psichosocialinis konsultavimas, ugdomas gilesnis savęs pažinimas. Siekiant gražinti ilgalaikius bedarbius į darbo rinką siūloma „teikti platesnes persikvalifikavimo galimybes, stengtis realiai įtraukti asmenis į darbo rinką“, taip pat įvardintas adekvataus ekonominei šalies padėčiai atlyginimo už darbą klausimas. Tyrimo dalyviai pasiūlė ir konkrečias priemones, kad būtų sudaromos sutartys su darbdaviais, „kad baigęs kursus asmuo, nors tam tikram laikui būtų įdarbintas“. Taip pat, pasiūlytos ir griežtos priemonės, kad „asmeniui, 3 kartus atsisakius siūlomo darbo, nutraukti socialinės pašalpos mokėjimą“, nebent atsisakoma dėl sveikatos problemų.

Svarstant, ar šeimos, patiriančias socialines krizes galima būtų priskirti socialinės atskirties grupei tyrimo dalyvių nuomonė išsiskyrė. Vis tik, kiek daugiau tyrimo dalyvių buvo linkę pritarti, kad šios šeimos patiria socialinę atskirtį, socialines krizes, skurdą. Be to, viena tyrimo dalyvė įvardino, kad socialinės atskirties grupei galima priskirti šeimą, kurios darbingo amžiaus šeimos nariai dirba „už truputį didesnę nei minimalų atlyginimą“ ir šeimos sudėtį sudaro „3-jų arba 4-rių asmenų šeima“. Tyrime dalyvavę asmenys, tiesiogiai dirbantys ar vadovaujantys socialiniam darbui su šeimomis srityje įvardijo, jog šeimos dažniausiai patiria tiek išorines tiek vidines socialines problemas. Tyrimo dalyviai išskyrė tokias socialines problemas kaip skurdą, nedarbą, kvalifikuotos socialinės pagalbos prieinamumą, patiriamą socialinę atskirtį dėl finansinių, psichologinių problemų, socialinių įgūdžių stokos. Dažnai šeimos neturi pakankamai lėšų išlaikyti būstus, kas lemia grimzdimą į įsiskolinimus, grasinimus antstoliais, kurių metu patiriamas stresas lemia ir turi tiesioginę įtaką įvairių priklausomybių vystymuisi, skurdui, smurtui artimoje aplinkoje, žemą asmens savivertę, vaikų gyvenimą nesaugioje aplinkoje. Viena tyrimo dalyvė teigė, kad „darbo, pajamų netekimas, vysto santykių krizes, netektis (ypač nenormines)“ kas lemia neigiamą aplinkinių reakciją bei

stigmatizaciją. Šeimos, patiriančios socialines krizes jaučia kaltinimus, nesupratimą, o kaip vieną iš priežasčių išskiria ir nekompetentingų darbuotojų, siekiančių padėti įveikti socialines krizes neprofesionalumą. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie Lietuvoje prieinamą socialinę pagalbą socialinę riziką patiriančioms šeimoms, visų pirmą išskyrė socialine pašalpas bei įvairias socialines išmokas: kompensacijas už šildymą, vandenį, paramą maistui, nemokamą vaikų maitinimą, nuolaidas už ugdymo įstaigų lankymą. Kalbėdami apie teikiamas socialines paslaugas išskyrė tiek bendrąsias, tiek specialiąsias socialines paslaugas „informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas, socialinė priežiūra/socialinių įgūdžių ugdymas, vaikų dienos centrų teikiamos paslaugos“. Tyrimo dalyviai vis tik išskyrė ir tobulintinas vietas šioje srityje, teigdami, jei tėvai šeimoje yra dirbantys, jie gali netekti socialinių išmokų, piniginės paramos, vaikams nebeskiriamas nemokamas maitinimas, o galimybė patekti į vaikų dienos centrus neegzistuoja, kadangi juose gali lankytis tik vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, kurios įtrauktos į tokių asmenų sąrašą. Kaip neigiamą pagalbą tyrimo dalyviai išskyrė neefektyvią nemokamą psichologinę paramą. Viena tyrimo dalyvė, kalbėdama apie šeimoms teikiamą pagalbą teigė: „daugiausia pašalpos ir didelė kontrolė“. Kaip vieną iš diskusinių sričių tyrimo dalyviai paminėjo paslaugų prieinamumą ikimokyklinėse įstaigose „Socialinės rizikos šeimų vaikai į vaikų darželius priimami be eilės. Paradoksas, vaikai lanko savaitines vaikų darželio grupes, kai jų motinos ir tėvai tuo metu nedirba jokio visuomenei naudingo darbo. Tiesiog gyvena savo malonumui ir dar gauna socialines pašalpas.“ Tyrimo dalyviai kalbėjo ir apie apmokėjimą už gaunamas paslaugas ikimokyklinio ugdymo įstaigose, išskirdami, kad šeimos, kurios priklauso socialinei rizikai, nemoka už gaunamas paslaugas. Prie prieinamos socialinės pagalbos buvo paminėta ir ES parama maistui, pasiruošimui mokyklai. Tyrimo dalyviai pakviesti padiskutuoti apie idealią pagalbą socialinę riziką patiriančioms šeimoms teigė, kad reikalinga kompleksinė pagalba (socialinė, psichologinė, medicininė, teisinė, ekonominė, edukacinė), kurios prieinamumas būtų užtikrintas visiems šeimos nariams. Kad situacija Lietuvoje pasikeistų tyrimo dalyviai prakalbo apie pokyčius socialinės politikos srityje, jie ragina keisti pašalpų skyrimo tvarką, norėtų, jog socialinis darbas būtų nukreiptas į motyvacijos skatinimą asmens pokyčiams, kad nebūtų taip greitai reikalaujama pasiekti rezultato. Idealiu atveju svarstytos ir paslaugų kainų prieinamumas gydant priklausomybes, siekiant gauti šeimos konsultavimo, psichologo ar psichoterapeuto paslaugas. Išreikštas poreikis didinti laikino apgyvendinimo paslaugų skaičių moterims/vyrams su vaikais, patyrusiems smurtą artimoje aplinkoje ar praradus nuosavą būstą. Tyrimo dalyviai išskyrė ir ideologinį aspektą, kviesdami nepamiršti vertybinių pokyčių tiek socialinės politikos formuotojų tiek socialinių paslaugų teikėjų tiesioginiame, nuosekliame darbe. Tyrimo dalyviai kviečia įvesti privalomą dalyvavimą mokymuose, idealiu atveju tarptautinių. Kad situacija būtų mažiau diskriminuojanti ir stigmatizuojanti siūloma išvis naikinti šeimų apskaitą sąrašais. Tyrimo dalyviai akcentavo, jog skurdas netaptų perimamas iš kartos į kartą reikia ugdyti šeimas savarankiškai gyventi, jog šeimai nepriimtų tokio paties funkcionavimo modelio, tai skatina daryti šalinant ne pasekmes, o dirbant ties priežastimis, mokant šeimas įveikti problemas, o socialinės politikos įgyvendinimo srityje, nepamiršti kurti ir skirti finansavimą prevencinėms programoms.

Tyrimo dalyviai svarstė, kad senyvo amžiaus žmonės gali būti priskiriami prie socialinės atskirties grupės, vis tik pabrėždami, kad „ne visi“. Buvo išsakyta nuomonė, kad į socialinę atskirtį patenka būtent vieniši senyvo amžiaus žmonės. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie socialinę atskirtį patiriančius senyvo amžiaus žmones, išskyrė šias patiriamas problemas: skurdas, smurtas, socialinė izoliacija, diskriminacija, sveikatos problemos, kurios lemia imobilumą ir mažas socialines galimybes palaikyti socialinius santykius. Kaip pagrindinę priežastį dėl kurios patenkama į skurdą tyrimo dalyviai išskyrė itin mažas pensijas, kurias veikia ir savirealizacijos ir orios senatvės stoką. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie prieinamą pagalbą Lietuvoje minėjo: „Ilgalaikę ar trumpalaikę globą, specializuoti bendruomenių centrai, NVO teikiama socialinė pagalba, išmokos. Paslaugos namuose, dienos centrai, transporto paslaugos. Skiriamos socialinės išmokos ir socialinės garantijos. Padeda namuose besilankantys ir lankomosios priežiūros paslaugas teikiantys socialinių darbuotojų padėjėjai. Yra dienos centrų senyvo amžiaus asmenims (paslaugos mokamos). Atsižvelgiant į sveikatą,

galima keturis mėnesius per metus gydytis slaugos ligoninėje. Taip pat atsižvelgiant į pajamas skiriama kompensacija už komunalines paslaugas. Tyrimo dalyviai pakviesti padiskutuoti apie idealią situaciją, akcentavo orumą užtikrinančias senatvės pensijas, galvoti ne apie socialinių paslaugų siūlymą ir teikimą, bet apie patiems brandaus amžiaus žmonėms priimtina užimtumą. Išryškėjo poreikis teikti daugiau paslaugų asmens namuose, taip išvengiant institucinės pagalbos. Idealiu atveju įvardinti ir nemokami dienos centrai kiekviename rajone ir miesto rajone, trumpalaikės globos paslaugų plėtra. Idealiu atveju vienišiams senoliams, galėtų būti garantuoti ne keturi mėnesiai slaugos ligoninėse, bet buvimas jose pagal poreikį. Senyvo amžiaus asmenų globos namų plėtra ir jų prieinamumas kiekvienas turinčiam tokį poreikį. Tyrimo dalyviai kviečia įvesti paslaugų krepšelio klientams sistemą ir burti komandinį specialistų darbą įtraukiant gydytojus, slaugytojus, socialinius darbuotojus, psichologus ir kitus specialistus.

Tyrimo dalyviai vaikus iš skurdžiai gyvenančių šeimų bei vaikus netekusius tėvų globos įvardino kaip galimą socialinės atskirties grupę. Tačiau kalbėdami apie vaikus kaip amžiaus grupę teigė, kad vaikai neturi būti priskiriami socialinės atskirties grupei. Visgi, paklausus atsakyti į klausimą su kokiomis socialinėmis problemos susiduria vaikai, buvo vardinama: nepriežiūra, apleistumas, smurtas, elgesio, psichologinės problemos, žalingi įpročiai, nemokamo mokslo užtikrinimas, nemokamos gydymo paslaugos, galimybės praleisti turiningą laisvalaikį, gyvenimas su tėvais, kurie vartoja alkoholį, įvairus nepriteklius. Kaip problema įvardinta ir globėjų, įtėvių stoka, ne vienodos galimybės vaikams gauti paslaugas, jeigu šeimos nėra oficialiai priskiriamos socialinės rizikos šeimų sąrašui. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie prieinamą socialinę pagalbą išskyrė vaikų dienos centrus, socialinių paslaugų centrus, šeimos krizių centrus, vaikų globos namus, laikinus globėjus, šeimynas. Vaikams skiriamos nemokamas maitinimas tiek ugdymo įstaigoje, tiek VDC. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie idealią vaikų situaciją Lietuvoje išskyrė kompleksinės pagalbos visai šeimai būtinumą, daugiau socialinių paslaugų, užimtumo skurdžiai gyvenančių šeimų vaikams plėtrą. Tyrimo dalyviai skatina pertvarkyti didelius vaikų globos namus į mažas šeimynas bei įvesti skatinimo sistemą profesionaliems globėjams.

Tyrimo dalyviai vieningai pasisakė, kad jaunimas neturėtų būti priskiriamas prie socialinės atskirties grupės. Prieštaraujančių šiai nuomonei nebuvo. Nors tyrimo dalyviai jaunimo nepriskiria socialinės atskirties grupei, tačiau įvardija patiriamas socialines problemas jaunimo tarpe: bedarbystė įvardinta kaip viena iš pagrindinių problemų, žalingų įpročių paplitimas, mokamas mokslas, patyčios ugdymo įstaigose, būsto problemos. Tyrimo dalyviai akcentavo, kad jaunimas pradėjęs dirbti gauna itin mažus atlyginimus, kai tuo tarpu darbdavių lūkesčiai jaunimo atžvilgiu yra „nerealūs“. Tyrimo dalyviai akcentavo, kad „valstybės pagalba įsigyjant būstą yra minimali, o visuomenės spaudimas nukreiptas į jaunimą, kuria nepagrįstus lūkesčius neatsižvelgiant į nevienodas galimybes“. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie prieinamą socialinę pagalbą įvardijo, kad yra galimybė gauti įvairias paskolas, valstybėje įgyvendinamos įvairios programos, pagal kurias galima išvykti į užsienį, įgyjant kompetencijas ir darbinės patirties, įgūdžių. Prie prieinamos pagalbos įvardinta ir pagalba aukštosiose mokyklose gaunant socialines stipendijas, taip išskirtos lengvatos, socialinės pašalpos našlaičiams. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie idealią jaunimo situaciją Lietuvoje išskyrė šiuos aspektus: motyvacijos stiprinimas siekiant įgyti nemokamą išsilavinimą; valstybės paramą įsigyjant būstą suteikiant galimybę paimti paskolą be pradinio įnašo; neįsidarbinus pagal specialybę, valstybė galėtų sumažinti paimtos paskolos mokslams dydį; mažinti emigraciją palaikant jaunimo iniciatyvas ir skatinti jų įsitraukimą į įvairias socialines veiklas.

Tyrimo dalyviai taip pat įvardino, kad prieglobstį gavę užsieniečiai taip pat galėtų būti priskiriami socialinės atskirties grupėms. Tyrimo dalyviai, kalbėdami apie prieglobstį gavusius užsieniečius įvardino tokias šių asmenų patiriamas socialines problemas Lietuvoje: gyvenamosios vietos problemos; prieinamumas gaunant socialinį būstą „teisė į socialinį būstą yra tik turint nuolatinį leidimą gyventi Lietuvoje, o daugiau nei 80 proc. prieglobstį

gavusių užsieniečių pirmus 5 metus Lietuvoje gyvena su laikiniais leidimais.“ Prieglobstį gavę užsieniečiai patiria sunkumus bandant išsinuomoti būstą. Dėl finansinių sunkumų, kuriuos lemia ribotos galimybės įsidarbinti, prastėja ir šeimos išlaikymo galimybės. Tyrimo dalyviai akcentavo ir neigiamą visuomenės požiūrį. Kaip socialinė problema įvardinta ir aukštojo mokslo neprieinamumas (tiek dėl biurokratinių, tiek dėl finansinių priežasčių). Tyrimo dalyviai akcentavo, kad nedarbingumas (neįgalumas) nėra nustatomas laikiną leidimą turintiems asmenims, kas lemia tiesioginį jų patekimą į skurdą susirgus, ar netekus darbingumo. Tyrimo dalyviai dalindamiesi savo patirtimi, dirbant su prieglobstį gavusiais užsieniečiais teigė, kad „senatvės bei neįgalumo pensijos mokėjimas – reikalingas darbo stažas, o jį įrodyti Lietuvoje kartais yra neįmanoma, todėl prieglobstį gavusiems užsieniečiams išmokos skaičiuojamos, kaip neturintiems darbo stažo. Bedarbio pašalpa numatoma taip pat tik nuolatinį leidimą gyventi Lietuvoje“. Pakvietus tyrimo dalyvius kalbėti apie prieinamą socialinę pagalbą prieglobstį gavusiems užsieniečiams buvo įvardintos Darbo biržos teikiamos paslaugos, socialinė parama, siekiant užtikrinti minimalų pragyvenimo lygį, socialinių darbuotojų dirbančių seniūnijose, savivaldybėse konsultacijos. Gaunant konsultacijas dažnai susiduriama su kalbos barjero problema. Tyrimo dalyviai kalbėdami apie idealią situaciją prieglobstį gavusiems užsieniečiams įvardino pilną įtraukimą į socialinę sistemą visose srityse, užtikrinant lygias galimybes įgyjant išsilavinimą tiek vidurinį, aukštesnį ar aukštąjį.

6.3 Apibendrinimas

Socialinės atskirties grupių formavimasis yra neišvengiamas bet kurios šiuolaikinės visuomenės reiškinys. Taigi, net ir santykinai ekonomiškai turtingoje ir socialiai teisingoje visuomenėje atskirties grupės formuojasi. Šių grupių formavimasis atskleidžia tiek į atskirties grupes patekusių žmonių, tiek tų, kurie jas atskiria ir stumia į atskirtį vidinius bei išorinius resursus ir trūkumus. Be to, tyrimai rodo, kad Lietuva priskiriama Rytų Europos šalims turi specifines aplinkybes, kurios skatina atskirties grupių formavimąsi.

Bedarbystė Lietuvoje yra kompleksinis reiškinys apimantis skirtingas gyventojų grupes tiek pagal užimtumo situaciją, tiek pagal amžių ir lytį. Darbo neturinčių asmenų kategorijai priskiriami bedarbiai, ilgalaikiai bedarbiai, neaktyvūs gyventojai ir asmenys gyvenantys žemo darbo intensyvumo namų ūkiuose. Bedarbiai, kurių apibrėžimas statistiniuose ir teisiniuose Lietuvos dokumentuose skiriasi, yra gyventojų grupė, kurios prie atskirties grupių nevertėtų priskirti, tuo tarpu ilgalaikiai bedarbiai, neaktyvūs gyventojai ir asmenys gyvenantys žemo intensyvumo namų ūkiuose yra gyventojų grupės kurių santykinai didėja ir Lietuvos rodikliai viršija ES atitinkamus statistinius rodiklius, todėl jų priskyrimas socialinės atskirties grupei yra tikslingas. Ilgalaikių bedarbių atveju stebimi skirtumai lyties aspektu, vyrų šioje grupėje santykinai yra daugiau nei moterų. Programos nukreiptos į šių grupių aktyvinimą ir įtraukimą į darbo rinką yra ypatingai aktualios Lietuvoje.

Su **benamystės** problema susiduria įvairaus amžiaus tiek vyrai tiek moterys, kurie dėl menkų pajamų bei menko aktyvumo darbo rinkoje, nutrūkusių socialinių ryšių (pav., grįžus iš įkalinimo įstaigos), prastos psichinės ir/ar fizinės sveikatos nėra pajėgūs įsigyti nuosavo būsto ar išsinuomoti jo laisvos rinkos sąlygomis. Benamiais tapusių asmenų priklausomybės nuo alkoholio ar psichotropinių medžiagų ir kitos priklausomybės yra problemos, į kurias būtina atsižvelgti planuojant pagalbą. Be to, teikiant pagalbą prasminga išskirti ilgalaikių benamių kategoriją. Šiuo metu egzistuojančias pagalbos formas verta papildyti užsienio šalyse egzistuojančiomis praktikomis. Tarp galimų pagalbos priemonių rekomenduotina geroji Suomijos patirtis, kurios “Būstas pirma” programos įgyvendinimas aprašomas 4-me skyriuje.

Lietuvoje taip vadinamos *socialinės rizikos šeimos* nors ir turi socialinės atskirties bruožų, pagal savo teisinį apibūdinimą neturėtų būti vienareikšmiškai priskiriamos socialinės atskirties grupėms. Vaikų skaičius šeimoje, ar šeimos vedybinis statusas taip pat neturėtų būti kriterijus priskiriant (pavyzdžiui daugiavaikės šeimas ar vienišas mamas) prie socialinės atskirties grupių. Socialinės rizikos šeima reiškia, kad šeima “serga”, ji turi problemų ir ne vieną, tad jai reikalinga kompleksinė pagalba. Socialinės rizikos šeimoms priskirti asmenys

patenka į socialinės atskirties grupes kada akivaizdžiai pasireiškia darbo ir/ar būsto neturėjimo problema, menki finansiniai resursai, sutrinka psichinė ir/ar fizinė sveikata, nutrūksta ar susilpnėja socialiniai ryšiai ar pasireiškia kiti socialinę atskirtį formuojantys veiksniai. Be to, rekomenduotina Lietuvos teisiniuose dokumentuose taikyti mažiau diskriminuojantį apibrėžimą, pervadinant „socialinės rizikos šeimas“ į „socialinę riziką patiriančias šeimas“.

Vaikai ir jaunimas yra grupės, kurios turi riziką atsidurti skurde, bet to, statistika rodo, kad tam tikra dalis šių amžiaus žmonių jau gyvena skurde. Vis tik, atsižvelgiant į materialinę padėtį ar užimtumo rodiklius šioms amžiaus grupių asmenims turėtų būti organizuojamos prevencinės programos, neleidžiančios atsidurti skurde ir atskirtyje. Taip pat, teikiant pagalbą vaikams jau gyvenantiems skurde, ar jaunuoliams, kurie gali būti priskiriami ilgalaikiams bedarbiams, ar neaktyvių gyventojų grupei ar benamiams, turėtų būti taikomos aktyvios įtraukties intervencijos sprendžiant užimtumo ar benamystės problemas. Jaunuoliams išėjusiems iš vaikų globos namų turi būti skiriamas ypatingas dėmesys, sprendžiant jų užimtumo ir būsto problemas pradėjus savarankiškai gyventi.

Pagyvenę asmenys gyvenantys žemiau santykinio skurdo ribos ar arti šios ribos gali būti priskiriami socialinės atskirties grupei. Be materialinių nepriteklių senyvame amžiuje socialinę atskirtį įtakoja neišvengiamas fizinės ir/ar psichinės sveikatos prastėjimas, mažėjantys socialiniai ryšiai, atsitraukimas iš darbo rinkos, būsto neturėjimas ar negalėjimas jo išlaikyti ir kt.

Asmenys su negalia ar šeimos auginančios vaikus su negalia gali būti priskiriamos socialinės atskirties grupei jeigu jų finansinė situacija, dalyvavimas darbo rinkoje, savirealizacijos galimybės, būsto turėjimas, aplinkos pritaikymas ir gaunamos paslaugos dėl negalės, neužtikrina jų tinkamo dalyvavimo bendruomeniniame ir visuomeniniame gyvenime.

Taigi, Lietuvoje prie atskirties grupių galima priskirti asmenis kurie patiria materialinius nepriteklius, neturi būsto, turi psichinės ir/ar fizinės sveikatos problemų, nutrūkę ar menki socialiniai ryšiai bei neturi įtakos ir galios ar kitaip materialiai ar socialiai pažeidžiami. Atskirties grupių formavimąsi lemia akumuliacinis išvardintų problemų poveikis. Kita vertus, amžius, lytis ar pats darbo ar būsto neturėjimo faktas, dar nenulemia asmens patekimą į atskirties grupę, nes turimi stiprūs socialiniai ryšiai ar gera sveikata gali kompensuoti nedarbo ar benamystės problemą.

Pastaba: Atskirties mažinimo priemonės pateikiamos 2-oje ataskaitos dalyje „Labiausiai pažeidžiamų gyventojų grupių socialinės atskirties sprendimo galimybių tyrimas.“

¹ LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013m. spalio 22d. įsakymas Nr. A1-588; patikslinta LR SADM ministro įsakymu 2014 m. sausio 24d. įsakymas Nr. A1-47.

² OECD (2014). Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2014-en.

³ DAHRENDORF R. (1996). *Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvės politiką*. Vilnius.

⁴ LR Užimtumo rėmimo įstatymas, 2006.

⁵ Gyventojų užimtumo statistinio tyrimo metodika, 2013.

⁶ Statistikos metraštis, 2013, p. 145

-
- ⁷ Statistikos metraštis, 2013, p. 157
- ⁸ Statistikos metraštis, 2013 m., p. 160
- ⁹ Statistikos metraštis, 2013 m., p. 160
- ¹⁰ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec450>
- ¹¹ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdsc330&language=en>
- ¹² Tyrėjų paskaičiavimai, nuo absoliutaus bedarbių skaičiaus tais metais.
- ¹³ Statistikos metraštis, 2013 m. p. 157
- ¹⁴ Statistikos metraštis, 2013 m., p. 155
- ¹⁵ Statistikos metraštis, 2013 m., p. 157
- ¹⁶ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec450>
- ¹⁷ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec450&language=en>
- ¹⁸ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdsc330&language=en>
- ¹⁹ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdsc330&language=en>
- ²⁰ Statistikos metraštis, 2013 m., p. 147
- ²¹ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec460>
- ²² <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec460&language=en>
- ²³ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
- ²⁴ KOCAI, E. (2007). Socialinė benamių atskirtis ir jos formavimosi veiksniai. Disertacijos LT-LDB-0001:E.02~2007~1367158285322 ALEPH 000010772 lit Dr. disert. santrauka: Social exclusion of homeless people and factors of its formation. Vilnius, 2007.
- ²⁵ MOTIEČIENĖ R. (2010). Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis: klientų ir socialinių darbuotojų patirties kritinė refleksija. Magistro darbas, VDU, Kaunas.
- ²⁶ KAPLAN, L. (1986). *Working with multiproblem families*. Lexington (Mass).
- ²⁷ PAYNE, M. (1996) *What is professional social work?* Birmingham: Venture Press.
- ²⁸ Valstybinė šeimos politikos koncepcija, 2008, Nr. X – 1569.
- ²⁹ Valstybinė šeimos politikos koncepcija, 2008, Nr. X – 1569.
- ³⁰ LR socialinių paslaugų įstatymas. (ŽIN., 2006, NR. 17-589).
- ³¹ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/single-parent>
- ³² Nuo tėvų priklausantis vaikas – 0-17 ir 18 – 24 amžiaus, ekonomiškai neaktyvus ir gyvenantis su vienu iš tėvų, vaikas ((http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-13-004/EN/KS-SF-13-004-EN.PDF)).
- ³³ EUROSTAT. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- ³⁴ EUROSTAT. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- ³⁵ Lietuvos statistikos metraštis 2013, psl. 114.
- ³⁶ EUROSTAT. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- ³⁷ EUROSTAT. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- ³⁸ KAPLAN L. (1986). *Working with multiproblem families*. Lexington, Mass.
- ³⁹ MOTIEČIENĖ R. (2010). Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis: klientų ir socialinių darbuotojų patirties kritinė refleksija. Magistro darbas, VDU, Kaunas.
- ⁴⁰ EUROSTAT. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>[žiūrėta 2014-04-15]
- ⁴¹ Lethbridge, J. (2011). CARE SERVICES FOR OLDER PEOPLE IN EUROPE - CHALLENGES FOR LABOUR. PSIRU.
- ⁴² <http://www.indexmundi.com>
- ⁴³ EUROSTAT. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- ⁴⁴ European Disability strategy 2010-2020
- ⁴⁵ Socialinis pranešimas 2012 -2013. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, p.43.
- ⁴⁶ LR neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (2011)
- ⁴⁷ Convention of the Rights of Persons with Disabilities
<http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>
- ⁴⁸ LR Neįgaliųjų reikalų tarybos statistiniai rodikliai
http://www.ndt.lt/files/File/statistika/rodikliai_socapsauga_duomenys_PDF.pdf
- ⁴⁹ Tyrėjų paskaičiavimai nuo bendro šalies gyventojų skaičiaus 2012 metais
- ⁵⁰ LR Neįgaliųjų reikalų tarybos statistiniai rodikliai
- ⁵¹ LR Neįgaliųjų reikalų tarybos statistiniai rodikliai